

Кишеня, повна жита

Автор:

Агата Крісті

Кишеня, повна жита

Агата Крісті

Міс Марпл

Мотиви таємничих убивств у домі з загадковою назвою «Тисова хатина», виявляється, треба шукати... в дитячій пісеньці про дроздів! І якби не міс Марпл, інспектор Скотленд-Ярду Ніл та вся лондонська поліція ніколи б не збагнули, навіщо злочинець підкладав у кімнату та в їжу відомого бізнесмена мертвих птахів, а отруївши, набив його кишені зернятками жита, навіщо потім «прибрав» його молоду дружину та навіть служницю...

Агата Крісті

Кишеня, повна жита

© Hemiro Ltd, видання українською мовою, 2017

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2017

Агата Крісті є одним із найбільш популярних авторів усіх часів, адже її твори, які друкуються всіма мовами світу, за накладом поступають лише Біблії та доробку Шекспіра. Понад мільярд примірників творів письменниці продано

англійською мовою, а ще мільярд – у перекладах іноземними мовами. Вона – авторка вісімдесяти детективних романів та збірок оповідань, дев'ятнадцяти п'ес, двох автобіографій, а також шести романів, написаних під псевдонімом Мері Вестмейкот.

Уперше Агата Крісті спробувала себе в жанрі детективної літератури, коли працювала в шпиталі під час Першої світової війни. Саме тоді вона створила у своєму дебютному романі «Таємнича подія у Стайлзі» нині вже легендарний образ Еркюля Пуаро. У романі «Вбивство в церковному домі», опублікованому в 1930 р., письменниця відрекомендувала читачам іще одного популярного детектива – міс Джейн Марпл. Здобули популярність й інші її персонажі – подружжя борців зі злочинцями Томмі й Тапенс Бересфорди, приватний детектив Паркер Пайн і представники Скотленд-Ярду – старший офіцер поліції Бетл та інспектор Джеп.

За мотивами багатьох романів та новел Агати Крісті було створено п'еси, знято кінофільми й телесеріали. Вистава за «Пасткою на мишей» – найславетнішою п'есою письменниці – уперше відбулася в 1952 р. і має найдовше сценічне життя з-поміж новітніх театральних постановок. До найвідоміших кінофільмів за мотивами творів Агати Крісті належать «Вбивство в Східному експресі» (1974) і «Смерть на Нілі» (1978), у яких Еркюля Пуаро грають Алберт Фінні та Пітер Устинов відповідно. На телеекрані Еркюля Пуаро найуспішніше втілював Дейвід Суше, а міс Марпл – Джоун Гіксон, Джералдіна Мак-Івен і Джулія Маккензі.

Агата Крісті спочатку була одружена з Арчибалдом Крісті, а потім – з археологом сером Максом Молловеном, якого часто супроводжувала в різноманітних експедиціях, згодом описуючи побачені місцевості у своїх творах.

У 1971 р. письменниця здобула один із найвищих титулів у Великій Британії – Дами Британської Імперії. Померла письменниця в 1976 р. у віці вісімдесяти п'яти років. Сто двадцятий рік від її народження врочисто відзначався в усьому світі 2010 року.

Кишеня, повна жита

Присвячується Брус Інгрем, яка любила мої перші оповідання й публікувала їх.

Розділ перший

Сьогодні була черга міс Сомерс заварювати чай. Міс Сомерс нещодавно взяли на службу, і вона була найменш вправною і найбільш непутящою серед друкарок. Уже немолода, з лагідним стурбованим обличчям, яке чимось нагадувало морду вівці. Вода в чайнику ще не закипіла, коли міс Сомерс налила її в чайничок для заварки – бідолашна міс Сомерс ніколи не вміла визначити, чи вода в чайнику вже закипіла, чи ще ні. Це була одна з багатьох проблем, які псували їй життя.

Вона розлила чай по філіжанках, які поставила перед товаришками, і поклала на кожне блюдечко по дві плитки солодкого і трохи розм'яклого печива.

Міс Гріфіт, досвідчена головна друкарка, сивоволоса й сувора начальниця, що працювала в компанії «Консолідейтід Інвестментс Трастс» уже шістнадцять років, мовила гостро:

– Вода знову не закипіла, Сомерс!

Міс Сомерс густо зашарілася й сказала:

– Ой Боже, а я ж була певна, що цього разу вона закипіла.

Міс Гріфіт подумала: «Вона працюватиме тут, либонь, ще місяць, поки ми по шию завалені роботою... Але ж подумати тільки! Що вчинила ця ідіотка з листом до компанії „Істерн Дівелопментс“ – з текстом, простіший за який годі собі уявити, і завжди витворює казна-що, коли готує чай. Якби не було так важко знайти друкарку, що знає свою справу, – але ж і коробку з печивом вона останнього разу закрила зовсім погано. Бувають же такі люди...»

Обурений внутрішній монолог міс Гріфіт залишився незакінченим – як і більшість її монологів.

У цю хвилину до кімнати припливла міс Гросвінор – виконати священний ритуал заварювання окремого чаю для містера Фортеस्क'ю. Містер Фортеस्क'ю пив інший

чай, з іншої порцеляни та зі спеціальним печивом. Лише чайник був той самий і вода, яку набирали з крану в туалетній кімнаті. Проте вода, якою заварили чай для містера Фортеск'ю, закипіла. Міс Гросвінор подбала про це.

Міс Гросвінор була неймовірно яскравою блондинкою. Вона вдягала дорогий і досконало скроений чорний костюм, а її стрункі ноги обтягували найкращі та найдорожчі нейлонові панчохи з чорного ринку.

Вона пропливла через кімнату друкарок, не вважаючи за потрібне подарувати комусь бодай слово або погляд. Чи варто звертати увагу на якихось комашок? Міс Гросвінор була спеціальною секретаркою містера Фортеск'ю; недобрі чутки завжди натякали, ніби вона надає йому не лише секретарські послуги, але насправді вони не були правдивими. Містер Фортеск'ю нещодавно взяв собі другу дружину, ефектну й дорогу, цілком здатну заповнити всю його увагу. Міс Гросвінор була для містера Фортеск'ю лише необхідною частиною його офіційних декорацій, вельми розкішних і дорогих.

Міс Гросвінор попливла назад із тацею, тримаючи її високо перед собою, як ритуальну пожертву. Вона несла її через приміщення внутрішнього офісу, через залу для чекання, де дозволялося сидіти найважливішим клієнтам, та її власну приймальню, аж поки, легенько постукавши у двері, не заходила до «святого святих» – кабінету містера Фортеск'ю.

То була велика кімната з начищеною до блиску паркетною підлогою, де-не-де застеленою розкішними східними килимами. Стіни кабінету були вишукано оздоблені панелями зі світлого дерева, величезні набивні крісла – обтягнуті світло-жовтою буйволячою шкірою. За письмовим столом колосального розміру, виготовленим із платану, сидів сам містер Фортеск'ю.

Містер Фортеск'ю мав не настільки величний вигляд, щоб відповідати своєму розкішному кабінету, але він докладав для цього всіх зусиль. То був високий чоловік млявої комплекції з блискучою лисиною. Він любляв носити у своєму офісі твідовий костюм вільного крою, більше придатний для заміських прогулянок. Коли міс Гросвінор підпливла до нього у своїй лебединій манері, він похмуро вивчав якісь папери, що лежали на письмовому столі. Поставивши тацю з чаєм на письмовий стіл біля його ліктя, вона промурмотіла тихим, позбавленим будь-якої інтонації голосом: «Ваш чай, містере Фортеск'ю», – і покинула його кабінет.

Містер Фортеск'ю зробив свій внесок у ритуал, невиразно гмукнувши.

Повернувшись до свого письмового столу, міс Гросвінор зайнялася нагальними службовими справами. Зробила два телефонних дзвінки, виправила помилки в кількох листах, що лежали надруковані й чекали, коли містер Фортеск'ю їх підпише, і відповіла на один телефонний дзвінок.

– Боюся, ближчим часом містер Фортеск'ю прийняти вас не зможе, – відповіла вона пихатим тоном. – Він перебуває на конференції.

Поклавши слухавку, вона подивилася на годинник. Була десята хвилина на дванадцяті.

Саме тоді вона почула якийсь незвичний звук, що проник крізь майже звуконепроникну стіну кабінету містера Фортеск'ю. Хоч і здушений, але цілком упізнаваний зойк нестерпного болю. Майже відразу по тому пролунав тривалий, уривчастий і незмовкний сигнал на письмовому столі міс Гросвінор. Ошелешена й розгублена, міс Гросвінор на якусь хвилину завмерла в цілковитій нерухомості, потім невпевнено підвелася на ноги. Опинившись перед такою несподіванкою, вона не могла не втратити притаманного їй самовладання. Проте опанувала себе й рушила до дверей кабінету містера Фортеск'ю у своїй схожій на величну статую поставі, постукала у двері й увійшла.

Те, що вона побачила, ще більше приголомшило сумлінну секретарку. Її працедавець, здавалося, корчився в агонії за своїм письмовим столом. Його конвульсивні рухи вселяли страх.

– Ох, любий містере Фортеск'ю, вам погано? – запитала міс Гросвінор і вмить усвідомила ідіотизм свого запитання.

Адже не було жодного сумніву, що містерові Фортеск'ю погано, дуже погано. Навіть коли вона підійшла до нього, його тіло не перестало смикатися в спазматичних корчах.

Слова вихоплювалися з нього уривчастими схлипуваннями.

– Чай... яку отруту... ви всипали в чай... мені потрібна... допомога... швидше... покличте лікаря...

Міс Гросвінор вибігла з кабінету. Вона більше не була пихатою білявою секретаркою – вона була переляканою насмерть жінкою, що втратила голову.

Вона прибігла до кімнати друкарок із розпачливим криком:

– У містера Фортеск'ю напад... Він помирає... Нам треба викликати лікаря... Вигляд у нього жахливий... Я переконана, він помирає...

Жінки відреагували на це повідомлення негайно й дуже по-різному.

Міс Бел, наймолодша з друкарок, сказала:

– Якщо це епілепсія, треба засунути йому в рота корок. Хто має корок?

Корка не мав ніхто.

Міс Сомерс сказала:

– У його віці це, мабуть, апоплексичний удар.

Міс Гріфіт заявила:

– Ми повинні викликати лікаря – і негайно.

Але вона не змогла проявити притаманної їй практичної винахідливості – за всі шістнадцять років своєї служби жодного разу не доводилося викликати лікаря до міського офісу. Вона мала власного приватного лікаря, але той мешкав далеко, у Стітгем-Гіл.

Як знайти лікаря, що жив би неподалік, може, хтось знає?

Ніхто не знав. Міс Бел схопила телефонний довідник і стала шукати координати лікарів на літеру «Л». Але то був довідник алфавітний, і лікарі не були тут

зведені в одну категорію, на відміну від таксі. Хтось запропонував викликати швидку допомогу – але з якої лікарні?

– Лікарня має бути приписана до цього району, – наполягала міс Сомерс, – інакше вони не приїдуть. Адже всі медичні заклади тепер належать до системи Національної охорони здоров'я. Тобто лікують лише місцевих.

Хтось запропонував зателефонувати за номером 999[1 - Телефонний номер, за яким у Великій Британії викликають поліцію, швидку допомогу та пожежну команду. (Тут і далі – примітки перекладача.)], але міс Гріфіт була шокована такою пропозицією і сказала, що це означає мати справу з поліцією, чого вона не допустить ніколи. Для громадян країни, у якій усі мають право на медичну допомогу, група цілком інтелігентних жінок виявила неймовірне невігластво в тому, як слід користуватися цією допомогою. Міс Бел заходилася шукати номери телефонів відділень швидкої допомоги під літерою «Ш». Міс Гріфіт сказала: «Треба знайти його лікаря – він мусить мати власного лікаря». Хтось побіг шукати довідник приватних телефонів. Міс Гріфіт наказала хлопчикові на побігеньках їхньої контори вийти на вулицю й знайти лікаря – як завгодно й де завгодно. У довіднику приватних телефонів міс Гріфіт знайшла сера Едвіна Сендімена, що мешкав на Гарлі-стрит. Міс Гросвінор, упавши в крісло, забідкалася голосом, куди менш пихатим, ніж зазвичай:

– Я приготувала чай, як завжди, – справді, як і завжди, – у ньому не могло бути нічого поганого.

– Нічого поганого? У чаї? – перепитала міс Гріфіт, зупинивши палець на циферблаті телефону. – Чому ви про це говорите?

– Бо він сказав, – містер Фортеск'ю сказав, – що йому чогось підсипали в чай...

Палець міс Гріфіт нерішуче завмер на циферблаті телефону: кому дзвонити – у невідкладну допомогу чи в лікарню? Міс Бел, молода і сповнена оптимізму, сказала:

– Треба дати йому випити води з гірчицею. Ми маємо гірчицю в конторі?

Гірчиці в конторі не було.

Незабаром доктор Айзекс із лікарні Бетнел-Грін і сер Едвін Сендімен зустрілися в ліфті, після того як дві різні карети швидкої допомоги зупинилися перед будинком. І телефон, і хлопчик на побігеньках своє завдання виконали.

Розділ другий

Інспектор Ніл сидів у «святилищі» містера Фортеск'ю за його платановим письмовим столом. Один із помічників інспектора із записником у руках скромно примостився під стіною біля дверей, намагаючись бути цілком непомітним.

Інспектор Ніл мав вигляд бравого солдата з ледь закучерявленим брунатним чубом, що був зачесаний угору, відкриваючи досить низький лоб. Коли, за своїм звичаєм, він промовляв фразу «Так заведено», ті, до кого він звертався, зневажливо думали: «Ти тільки й спроможний робити, як заведено, на більше тебе не вистачає!» Але вони помилялися. Попри свій позбавлений будь-якої уяви вигляд, інспектор Ніл був мислителем, наділеним багатую фантазією, й один із його улюблених методів розслідування полягав у тому, що він висував кілька найнеймовірніших версій і приміряв їх до людини, яку на той час допитував.

Міс Гріфіт, яку він відразу обрав непомільним оком як найімовірнішу особу, котра зможе чітко й вичерпно розповісти йому про ті події, унаслідок яких він тепер сидів там, де сидів, щойно покинула кабінет, справді надавши йому надзвичайно стислий звіт про те, що тут сталося вранці. Інспектор Ніл обміркував чотири досить неординарні причини, які могли б спонукати найавторитетнішу особу в кімнаті друкарок підсипати отруту у вранішній чай свого працедавця, і відкинув їх усі як малоімовірні.

Він подумки охарактеризував міс Гріфіт як: (а) особу, що не в змозі когось отруїти, (б) жінку, що не закохана у свого начальника, (в) особу, що не виявила жодних ознак психічного розладу, (г) людину, яка не має звичаю довго тримати на когось злість. Ці аргументи справді вилучали міс Гріфіт із числа підозрюваних, зберігаючи її лише як джерело точної інформації.

Інспектор Ніл подивився на телефон. Він чекав на дзвінок із лікарні Святого Юди, який міг тепер пролунати в будь-яку мить.

Звичайно, не можна було виключати, що несподівана хвороба містера Фортеск'ю пояснювалася якимись природними причинами, але ні доктор Айзекс із лікарні Бетнел-Грін, ні сер Едвін Сендімен із Гарлі-стрит так не думали.

Інспектор Ніл натиснув на кнопку дзвінка, дуже зручно розташовану біля його лівої руки, і наказав, щоб до нього запросили персональну секретарку містера Фортеск'ю.

Міс Гросвінор уже трохи змогла відновити свою величну поставу, але не зовсім. Вона увійшла до кабінету з досить боязким виглядом, без тієї лебединої грації, з якою зазвичай ходила раніше, і відразу категорично заявила:

– Я цього не робила!

Інспектор Ніл промурмотів з умисним сумнівом у голосі:

– Справді?

Він указав на стілець, на якому мала звичай сидіти міс Гросвінор із блокнотом у руці, коли містер Фортеск'ю викликав її, щоб продиктувати якісь листи. Тепер вона сіла неохоче й подивилася на інспектора Ніла з тривогою в погляді. Інспектор, чия уява мандрувала від гіпотези до гіпотези – зваблення? шантаж? – уявляючи собі цю платинову блондинку на лаві підсудних, дивився на неї поглядом, який здавався заспокійливим і злегка дуркуватим.

– У чаї нічого шкідливого не було, – сказала міс Гросвінор. – І не могло бути.

– Зрозуміло, – сказав інспектор Ніл. – Будь ласка, назвіть ваше ім'я й адресу.

– Гросвінор. Айріні Гросвінор.

– Як ви пишете своє прізвище?

– Як назву майдану[2 - Гросвінор – назва майдану в центрі Лондона.].

– Гаразд, а ваша адреса?

– Рашмур-роуд, 14, Мазвел-Гіл.

Інспектор Ніл задоволено кивнув головою.

«Зваблення відпадає, – сказав він сам собі. – Це не любовне гніздечко. Респектабельне житло в оселі батьків. Шантаж теж відпадає».

Ще один набір добрих спекулятивних теорій розвіявся, не лишивши й сліду.

– То хто все ж таки приготував йому чай? – запитав інспектор із перебільшеною люб'язністю в голосі.

– Звичайно ж, я. Це входило до моїх обов'язків, я хотіла сказати.

Не кваплячись, інспектор Ніл наказав їй у всіх подробицях описати ранковий ритуал приготування чаю для містера Фортеск'ю. Філіжанка з блюдцем і чайничок для заварки були вже запаковані й відправлені на аналіз до поліційної лабораторії. Тепер інспектор Ніл довідався, що тільки Айріні Гросвінор, і ніхто, крім неї, не доторкався до тієї філіжанки, блюдця та чайничка для заварки. Щодо чайника, то ним користувалися всі працівники офісу, й Айріні Гросвінор наповнила його водою, набравши її з крану в туалетній кімнаті.

– А де ви брали чай?

– Це спеціальний китайський чай, який належить містерові Фортеск'ю. Я зберігаю його на полиці за дверима своєї кімнати.

Інспектор Ніл кивнув головою. Він запитав про цукор і почув, що містер Фортеск'ю пив чай без цукру.

Задзвонив телефон. Інспектор Ніл підняв слухавку. Вираз його обличчя трохи змінився.

– Лікарня Святого Юди?

Він кивнув головою міс Гросвінор і повідомив їй, що вона може йти.

– Це поки що все, дякую вам, міс Гросвінор.

Міс Гросвінор покvapно покинула кабінет.

Інспектор Ніл уважно дослухався до звуків тонкого, без будь-яких емоцій голосу, що говорив до нього з лікарні Святого Юди. Слухаючи той голос, він нашкр'ябав олівцем кілька таємничих знаків у куточку блокнота, що лежав перед ним на столі.

– Кажете, помер п'ять хвилин тому? – запитав він. Погляд його впав на ручний годинник на зап'ястку. «Дванадцята година сорок три хвилини», – занотував він у блокноті.

Голос без емоцій повідомив, що доктор Бернсдорф хоче особисто поговорити з інспектором Нілом.

– Гаразд. Кличте його сюди, – сказав він тоном, який, либонь, шокував своєю безцеремонністю власницю тонкого голосу, що промовила ім'я доктора Бернсдорфа з глибокою шанобливістю.

Після цього у слухавці почулося клацання, гудіння й далекий шепіт, наче там розмовляли якісь привиди абощо. Інспектор Ніл терпляче чекав.

Потім без будь-якого попередження пролунав густий бас, який примусив його відвести слухавку від вуха на дюйм або два.

– Вітаю тебе, Ніле, старий стерв'ятнику. Ти знову харчуєшся своїми трупами?

Інспектор Ніл і професор Бернсдорф із клініки Святого Юди познайомилися під час розслідування справи про отруєння понад рік тому й відтоді зберегли дружні стосунки.

– Наш чоловік помер, так мені повідомили, докторе.

– Так, він справді помер. Ми вже нічого не могли вдіяти на той час, коли його сюди доставили.

- І яка ж причина смерті?

- Ясна річ, ми зробимо розтин тіла. Дуже цікавий випадок. Справді дуже цікавий. Я радий, що мені довелося мати з ним справу.

Професійна втіха, яка пролунала в густому басі професора Бернсдорфа, підказала інспектору Нілу принаймні одну річ.

- Судячи з твоїх слів, не думаю, щоб ти вважав цю смерть природною, - сухо зауважив він.

- Жодного собачого шансу на те, що він помер природною смертю, - енергійно підтвердив доктор Бернсдорф. - Я, звісно, кажу неофіційно, - докинув він із запізнілою обережністю.

- Звичайно, звичайно. Щодо цього не сумнівайся. Його отруїли?

- Безперечно. Більше того, знову ж таки неофіційно, тільки між нами двома, я готовий поборитися об заклад, що знаю, якою отрутою його отруїли.

- Справді? Якою ж?

- Таксином, мій хлопче, таксином.

- Таксином? Ніколи не чув про таку отруту.

- Я знаю, що ти про неї не чув. Це вкрай незвичайний випадок. На диво незвичайний. Я й сам ніколи б її не виявив, якби мені не довелося мати з цим справу три або чотири тижні тому. Кілька дівчаток зготували чай для своїх ляльок - вони зірвали ягоди з тисового дерева й укинули їх у чай.

- То оце і є та отрута? Вона міститься в ягодах із тисового дерева?

- У ягодах або в листі. Надзвичайно сильна отрута. Таксин, звичайно ж, належить до алкалоїдів[3 - Алкалоїд - органічна речовина рослинного походження, наділена отруйними або наркотичними властивостями.]. Не думаю, щоб досі мені траплявся випадок, де цю отруту застосовували б умисне. Тому

справа, яку ти тепер розслідуєш, видається мені надзвичайно цікавою й рідкісною... Ти собі не уявляєш, Ніле, як обридло мені лікувати людей, що отруїлися гербіцидами. Тому отруєння таксином – для мене справжня втіха. Звісно, я можу й помилитися, ти мене, ради Бога, не цитуй, але я так не думаю. Гадаю, тобі це теж цікаво. Принаймні, щось новеньке.

– Подія надзвичайно цікава для всіх, окрім самої жертви. Я правильно тебе зрозумів?

– Авжеж, бідолашному чоловікові не пощастило, – досить байдужим тоном підтвердив доктор Бернсдорф.

– Він щось сказав, перед тим як померти?

– Один із твоїх людей сидів біля нього з блокнотом. Він занотував усі подробиці. Вмирущий знову белькотів про чай, ніби йому щось підсипали в чай на службі – це, звичайно, повна нісенітниця.

– Чому нісенітниця? – гостро запитав інспектор Ніл, якому його невичерпна фантазія вже намалювала картину, як розкішна міс Гросвінор кладе кілька тисових ягід у заварку чаю, і йому вельми не хотілося відразу ж відкинути цю версію як необгрунтовану.

– Тому що ця отрута не могла подіяти так швидко. А я так розумію, що симптоми отруєння з'явилися відразу по тому, як він випив чай?

– Так вони кажуть.

– Річ у тому, що дуже мало отрут діють у такий спосіб, якщо не брати до уваги ціанідів, звичайно, й, можливо, чистий нікотин...

– А тут точно не було застосовано ціанід або нікотин?

– Мій любий чоловіче. У такому разі він би помер, раніше, аніж приїхала швидка допомога. О ні, тут не йшлося про щось подібне. Я було запідозрив застосування стрихніну, але конвульсії мали зовсім інший вигляд. Хоч і неофіційно, звичайно, проте я готовий заприсягтися своєю репутацією, що то був таксин.

– А який потрібен час, щоб ця отрута почала діяти?

– По-різному – за різних обставин. Через годину. Через дві години, через три години. Небіжчик справляє враження людини, яка любила попоїсти. Якщо він справді добре поснідав, то це вповільнило процес.

– Поснідав, – замислено повторив інспектор Ніл. – А й справді, схоже, що фатальним для нього виявився сніданок.

– Сніданок, яким його почастували Борджа[4 - Папська родина XV ст., члени якої часто використовували отруту, щоб поквитатися з ворогами.], – весело засміявся доктор Бернсдорф. – Що ж, бажаю тобі успішного полювання, хлопче.

– Дякую, докторе. Я хотів би поговорити зі своїм сержантом, перш ніж ти покладеш слухавку.

Знову на протилежному кінці дроту почулися гудки та клацання, а десь далеко – примарні голоси. А тоді, як неминуча прелюдія до розмови із сержантом Геєм, пролунало важке сопіння.

– Вітаю вас, сер, – сказав він із тривожними нотками в голосі.

– Ніл слухає. Вмираючий сказав перед смертю щось таке, що мені треба знати?

– Він сказав, то був чай. Чай, який він випив в офісі. Але лікар каже, що ні...

– Це мені відомо. Більше нічого?

– Ні, сер. Але мушу повідомити вам одну дивну річ. Це стосується костюма, у якому він був, – я перевірів, що він мав у кишенях. Звичайні речі: хусточку, ключі, дрібні гроші, гаманець, – але, крім усього цього, була одна річ, яка мене здивувала. Я кажу про праву кишеню його піджака. Там було зерно.

– Зерно?

– Так, сер.

- Що ти маеш на увазі, говорячи про зерно? Сухі напівфабрикати? «Сніданок фермера»? Кукурудзяні або пшеничні пластівці? Чи, може, ти говориш про зерно ячменю або чогось такого?..

- Саме так, сер. Я кажу про зерно, яке мені здалося житом. І чимало його там було.

- Он як... Це й справді дивно... Але то міг бути зразок продукції – щось пов'язане з діловою обгородкою.

- Звичайно, сер. Але я подумав, ліпше буде сказати вам про це.

- Ти правильно подумав, Гею.

Інспектор Ніл протягом кількох хвилин дивився перед собою, після чого поклав телефонну слухавку. Його впорядкований розум рухався від першої до другої фази розслідування, від підозри про отруєння – до переконаності в тому, що отруєння відбулося. Слова професора Бернсдорфа могли бути неофіційними, але професор Бернсдорф був не тим чоловіком, який міг би помилитися у своїх професійних висновках. Рекса Фортеск'ю отруїли, й отруту йому, певно, дали за одну-три години до того, як з'явилися перші симптоми. Тож здавалося очевидним, що працівники контори не мали ніякого стосунку до скоєння злочину.

Ніл підвівся й вийшов до зовнішнього офісу. Друкарські машинки клацали, але досить безсистемно й на малій швидкості.

- Міс Гріфіт, ви мені дозволите перекинутися з вами ще кількома словами?

- Звичайно, містере Ніл. Чи дозволите ви дівчатам вийти на обідню перерву? Регулярний час для неї давно минув. Чи, може, вам буде зручніше, якщо ми замовимо щось принести сюди?

- Ні. Нехай вони йдуть обідати. Але вони повинні згодом повернутися.

- Звичайно.

Міс Гріфіт пішла за Нілом до приватного кабінету шефа. Вона сіла й прийняла притаманний для неї зосереджений і діловий вигляд.

Без будь-якого вступу інспектор Ніл сказав:

– Я розмовляв зі шпиталем Святого Юди. Містер Фортеск'ю помер о дванадцятій годині сорок три хвилини.

Міс Гріфіт вислухала це повідомлення без подиву, а лише похитала головою.

– Він був у дуже тяжкому стані, я це відразу помітила, – сказала вона.

«Вона зовсім не засмучена», – подумав Ніл.

– Ви можете розповісти мені якісь подробиці про його дім та родину?

– Звичайно. Я вже намагалася сконтактуватися з місіс Фортеск'ю, але та, схоже, поїхала грати в гольф і не мала наміру повернутися на ланч[5 - Англійці ідуть ланч десь у середині дня, а обідають увечері.]. Ніхто достоту не знає, на якому майданчику вона грає, – додала, ніби пояснюючи. – Вони живуть у Бейдон-Гіт, ви знаєте, де є три відомі майданчики для гри в гольф.

Інспектор Ніл кивнув головою. У Бейдон-Гіт майже виключно жили міські багатії. Ця приміська зона була лише за двадцять миль від Лондона, електропоїзди туди ходили майже безперебійно, й автомобільне сполучення також було цілком надійним, навіть у вранішні та вечірні години пік.

– Будь ласка, назвіть мені їхню точну адресу й номер телефону.

– Бейдон-Гіт, три тисячі чотиреста. Їхній дім називається «Тисова хатина».

– Як, як? – Різке запитання зірвалося з губів інспектора Ніла, перш ніж він устиг утриматися від нього. – Ви сказали «Тисова хатина»?

– Так.

Міс Гріфіт подивилася на нього зацікавленим поглядом, але інспектор Ніл уже взяв себе в руки.

- Ви можете розповісти про його родину?

- Місіс Фортеск'ю - його друга дружина. Вона значно молодша за нього. Вони одружилися близько двох років тому. Перша місіс Фортеск'ю давно померла. Від першого шлюбу він має двох синів і дочку. Дочка живе в батьківському домі, як і старший син, що працює партнером у фірмі. На жаль, сьогодні він перебуває на півночі Англії, виїхав туди у справах. Чекають, що він повернеться завтра.

- А коли він поїхав?

- Позавчора.

- Ви намагалися сконтактуватися з ним?

- Так. Після того, як містера Фортеск'ю забрали до лікарні, я зателефонувала в готель «Мідленд» у Манчестері, де, як мені здавалося, той міг оселитися, але він виїхав звідти сьогодні рано-вранці. Я думаю, він подався також до Шефільда та Лестера, але точно я в цьому не переконана. Можу назвати вам кілька конкретних фірм, які він міг навідати.

«Справді надзвичайно ділова жінка, - подумав інспектор, - і якби їй заманулося вбити чоловіка, то вона вбила б його дуже по-діловому». Але він примусив себе облишити ці фантазії і знову зосередив свою увагу на домашніх обставинах містера Фортеск'ю.

- Він має ще одного сина, ви сказали?

- Атож. Але той син посварився з батьком і живе за кордоном.

- Обидва сини одружені?

- Так. Містер Персівал одружений уже три роки. Він та його дружина живуть в окремому помешканні в «Тисовій хатині», хоча незабаром мають переселитися у свій власний дім, у тому ж таки Бейдон-Гіт.

– А ви не змогли сконтактуватися з місіс Персівал Фортеск'ю, коли телефонували туди сьогодні вранці?

– Вона поїхала в Лондон на цілий день, – пояснила міс Гріфіт і продовжила свою розповідь. – Містер Ланселот одружився менш як рік тому. З удовою лорда Фредеріка Енстайса. Сподіваюся, ви бачили її фотографії. У «Тетлері», поруч із кіньми. Та на шпальтах іподромної хроніки.

Міс Гріфіт трохи перехопило подих, її щоки зарожевіли. Ніл, який швидко помічав зміни в настрої своїх співрозмовників, зрозумів, що це одруження зачепило найчутливіші струни снобізму та романтичного світосприйняття в душі міс Гріфіт. Аристократизм був для неї аристократизмом, і той факт, що покійний лорд Фредерік Енстайс мав підмочену репутацію у спортивних колах, майже напевне був їй невідомий. Фредді Енстайс пустив собі кулю в лоб, коли розпорядники перегонів зацікавилися підготовкою до змагань одного з його коней. Ніл пригадав, що бачив якісь туманні відомості про його дружину. Вона була дочкою ірландського пера й раніше одружена з пілотом, який загинув у битві за Британію.

А тепер, схоже, вона одружилася з білою вороною родини Фортеск'ю, бо Ніл припускав, що суперечка з батьком, про яку щойно згадала міс Гріфіт, стала причиною якогось прикрого інциденту, що негативно позначився на кар'єрі молодого Ланселота Фортеск'ю.

«Ланселот Фортеск'ю! Що за ім'я! А як назвали другого сина – Персівал?» – Ніл намагався уявити собі, що за людиною була перша місіс Фортеск'ю. Вона мала досить дивний смак у тому, що стосувалося імен...

Він підсунув до себе телефон, набрав номер телефонної станції й попросив з'єднати його з Бейдон-Гіт, три тисячі чотириста.

Незабаром чоловічий голос йому відповів:

– Бейдон-Гіт, три тисячі чотириста.

– Я хотів би поговорити з місіс Фортеск'ю або з міс Фортеск'ю.

– Пробачте, але їх немає вдома, обох.

Інспектору Нілові здалося, що його співрозмовник не зовсім тверезий.

– Ви їхній дворецький?

– Так.

– Містер Фортеск'ю тяжко захворів.

– Я знаю. Мені вже телефонували й передали це повідомлення. Але я нічого неспроможний удіяти. Містер Вал поїхав на північ, а місіс Фортеск'ю теж відсутня в домі, вона грає в гольф. Місіс Вал поїхала в Лондон, але до обіду вона повернеться, а міс Ілейн теж немає – вона зустрічається зі своїми дівчатками-скаутами.

– Невже в домі нема нікого, з ким би я міг поговорити про хворобу містера Фортеск'ю? Це важливо.

– Я, власне, не знаю. – У голосі дворецького звучав сумнів. – Є міс Ремсботтом, але та ніколи не підходить до телефону. Є також міс Дав, вона, можна сказати, виконує обов'язки економки.

– Будь ласка, покличте до телефону міс Дав. Я говоритиму з нею.

– Спробую її знайти.

У телефоні було чутно, як віддаляються його кроки. Кроків, які б наближалися, інспектор Ніл не почув, але через хвилину або дві у слухавці пролунав жіночий голос:

– Це міс Дав, я слухаю вас.

Голос був низький і добре поставлений, дикція чітка й виразна. В інспектора Ніла склалася про міс Дав позитивна думка.

– Пробачте мені, міс Дав, але я мушу повідомити вас, що містер Фортеск'ю нещодано помер у шпиталі Святого Юди. Йому раптом стало зле в його кабінеті. Мені конче треба сконтактуватися з його рідними.

– Я розумію. Але не знаю... – Голос у неї досі звучав рівно, але відчувалося, що вона приголомшена. Після короткої паузи вона провадила: – Обставини склалися вкрай несприятливо. З ким вам треба сконтактуватися насамперед – це з містером Персівалом Фортеск'ю. Саме він повинен віддати необхідні розпорядження. Ви можете зателефонувати йому до готелю «Мідленд» у Манчестері чи до готелю «Гренд» у Лестері. Або сконтактуйтеся з фірмою «Шірер-енд-Бондс» у Лестері. Боюся, я не знаю, який у них телефонний номер, але знаю, що саме цю фірму він збирався навідати, і вони можуть вам повідомити, де сьогодні його треба шукати. Місіс Фортеск'ю, безперечно, повернеться додому на обід, а може, навіть на чай[6 - Чай в англійських родинях традиційно подають о п'ятій годині дня, тоді як обід буває не раніше сьомої-восьмої години вечора.]. Це буде великим потрясінням для неї. Він занедужав раптово, чи не так? Містер Фортеск'ю почував себе цілком добре, коли покинув дім сьогодні вранці.

– Ви бачили його перед тим, як він пішов?

– О, так. Що з ним сталося? Серце?

– У нього були проблеми із серцем?

– Ні... ні... не думаю. Але ж це сталося так раптово... – Вона на мить замовкла. – Ви говорите зі шпиталю Святого Юди? Ви лікар?

– Ні, ні, міс Дав, я не лікар. Я говорю з кабінету містера Фортеск'ю. Я інспектор-детектив Ніл із відділу кримінальних розслідувань, і я маю намір приїхати до вас, як тільки зможу.

– Інспектор-детектив? Ви хочете сказати – що ви хочете сказати?

– Ідеться про випадок раптової смерті, міс Дав. А коли має місце раптова смерть, то нас викликають на сцену подій, а надто, якщо небіжчик давно не бачився з лікарем – а саме так і було, я не помиляюся?

У тоні його голосу був лише натяк на запитальну інтонацію, але молода жінка відразу відповіла:

– Ви не помиляєтеся. Персівал двічі призначав йому зустріч із лікарем, але він так і не пішов. Він поведився вкрай нерозважливо, й усі були дуже стурбовані... – Вона замовкла, а тоді провадила у своїй звичній стриманій, формальній манері: – Якщо місіс Фортеस्क'ю повернеться додому раніше, ніж ви приїдете, то що мені їй сказати?

«Оце справді практичний склад розуму: справа насамперед», – подумав інспектор Ніл. А вголос промовив:

– Скажіть їй, що у випадку раптової смерті ми повинні провести коротке розслідування. Звичайні формальності.

Він поклав слухавку.

Розділ третій

Ніл відсунув від себе телефон і гостро подивився на міс Гріфіт.

– Отже, стан його здоров'я непокоїв їх останнім часом, – сказав він. – Вони хотіли, щоб він побачився з лікарем. Ви мені цього не сказали.

– Я про це не подумала, – пояснила міс Гріфіт і додала: – Він ніколи не здавався мені по-справжньому хворим.

– Він не здавався вам хворим, а яким здавався?

– Якимсь не таким. Несхожим на себе. Трохи дивним у своїй поведінці.

– Він був чимось стривожений?

– О ні, я не сказала б, що він був стривожений. Це ми були стривожені...

Інспектор Ніл терпляче чекав.

– Мені важко вам пояснити, – провадила міс Гріфіт. – У нього міг раптово змінитися настрій. Іноді він несподівано ставав збудженим. Раз або двічі прикладався до чарки... Вихвалявся й розповідав чудернацькі історії, які мені не здавалися правдивими. Протягом більшості того часу, коли я тут працювала, він завжди дуже пильно ставився до своїх справ, ніколи нічого не нехтував – думаю, ви розумієте, про що я кажу. Але останнім часом він став зовсім іншим – нестриманим, і, можна сказати, схильним смітити грішми. Це було зовсім на нього не схоже. Скажімо, коли наш хлопчик на побігеньках мав іти на похорон своєї бабусі, він покликав його, дав йому п'ятифунтову банкноту і сказав, щоб той поставив її на другого фаворита на перегонах, а потім зареготав. З ним діялося щось дивне, він був несхожий на себе. Оце все, що я можу сказати.

– А може, у нього було щось на думці?

– Не у звичному значенні цього слова. Здавалося, він чекає чогось надзвичайно для себе приемного, щось його неймовірно збуджувало...

– Можливо, він готувався укласти якусь грандіозну обладку?

Міс Гріфіт заперечувати не стала.

– Так, так, це справді схоже на те, що я розповідаю про нього. Так ніби повсякденна діяльність перестала щось означати для нього. Він був збуджений. І якісь дивні люди стали приходити до нього у справах. Раніше тут таких людей ніколи не було. Це страшенно турбувало містера Персівала.

– Справді турбувало?

– Атож. Розумієте, батько завжди ставився з глибокою довірою до містера Персівала. Він покладався на нього. Але віднедавна...

– Віднедавна вони перестали добре розуміти один одного?

– Річ у тім, що містер Фортеск'ю став робити багато чого такого, чого містер Персівал не схвалював. Містер Персівал завжди був вельми старанним та

обачним. Але несподівано батько перестав його слухати, і містер Персівал був неабияк засмучений.

- І вони всерйоз посварилися через це?

Інспектор Ніл усе ще обмацував ґрунт.

- Я не знаю, чи вони сварилися... Але знаю, що містер Фортеск'ю міг зірватися на крик...

- Зірватися на крик? І ви все чули?

- Так, бо він вийшов у кімнату друкарок...

- То ви все чули?

- Авжеж... Звичайно, чула.

- То він обзивав Персівала всілякими іменами... ображав його... проклинав? Чим же той йому не догодив? Щось зробив не так?

- Навпаки, він звинувачував його в тому, що той нічого не робить... Він назвав його жалюгідним дріб'язковим крутієм. Сказав, що той не має широкого світогляду, неспроможний робити великий бізнес. А ще він сказав: «Я знову покличу додому Ланса. Він вартий десятиох таких, як ти, - й одружився дуже вдало. Ланс має характер, хоч одного разу й ризикнув порушити закон». О Господи, я не повинна була це казати!

Міс Гріфіт, яка надто розпустила язика під майстерним тиском інспектора Ніла, несподівано збентежилася й розгубилася.

- Не турбуйтеся, - заспокійливо кинув їй інспектор Ніл. - Що було, те минуло.

- Атож, це було дуже давно. Містер Ланс був надто молодий та енергійний і не усвідомлював, що він робить.

Інспектор Ніл чув такий аргумент не вперше й не погоджувався з ним. Але тепер він перейшов до нових запитань:

– Розкажіть мені трохи про тутешніх працівників.

Міс Гріфіт, зацікавлена якомога швидше відійти від теми, на якій послизнулася, надала інспектору чимало інформації про різних осіб, що працювали на фірмі. Ніл подякував, а тоді сказав, що знову хоче поговорити з міс Гросвінор.

Констебль-детектив Вейт підстругав свого олівця. Не без заздрості в голосі відзначив, що кабінет, у якому вони сидять, розкішний. Він окинув схвальним поглядом величезні крісла та письмовий стіл, освітлені непрямим світлом.

– І прізвища в цих людей теж шикарні, – сказав він. – Гросвінор звучить як ім'я герцогині. А Фортеск'ю – теж класне прізвище.

Інспектор Ніл усміхнувся.

– Прізвищем його батька було не Фортеск'ю, а Фонтеску, і воно походить десь із Центральної Європи. Либонь, той чоловік думав, що «Фортеск'ю» звучить краще.

Констебль-детектив Вейт подивився на свого начальника з благоговінням.

– То ви все знаєте про нього?

– Я лише переглянув деякі матеріали, перш ніж поїхати на виклик.

– А як із кримінальним минулим, він його не має?

– О, ні. Містер Фортеск'ю надто розумний, щоб його мати. Він мав певні зв'язки з чорним ринком і повернув дві або три обладнання, які щонайбільше можна назвати сумнівними, проте вони ніколи не виходили за рамки закону.

– Розумію, – сказав Вейт. – Чоловік не вельми приємний.

– Шахрай, – сказав Ніл. – Але ми нічого на нього не маємо. Департамент внутрішніх податків давно має до нього певні претензії, але він був надто розумний для них. Небіжчика містера Фортеск'ю можна назвати фінансовим генієм.

– Чоловік такого зразка, – сказав констебль Вейт, – не міг не мати ворогів.

У його голосі пролунала надія.

– Звичайно ж, вороги в нього були. Але не забувай – його отруїли вдома. Чи, принаймні, таке складається враження. Ти знаєш, Вейте, я бачу, як виникає певна картина. Один із різновидів старовинної сімейної картини. Хороший хлопець Персівал. Поганий хлопець Ланс – улюбленець жінок. Дружина, молодша за свого чоловіка, що не повідомляє, на якому майданчику вона збирається грати в гольф. Усе це має дуже сімейний вигляд. Але тут є одна річ, яка брутално випинає з цієї гармонійної картини.

– Яка річ? – запитав констебль Вейт, але в цю мить двері відчинилися, і міс Гросвінор, що вже цілком відновила свою величну поставу та яскраву красу, згорда запитала:

– Ви хотіли бачити мене?

– Я хочу поставити вам кілька запитань про вашого працедавця – вашого покійного працедавця, можливо, я так повинен сказати.

– Бідолашна душа, – сказала міс Гросвінор без переконаності в голосі.

– Я хочу знати, чи помічали ви в ньому якісь зміни останнім часом.

– Так. Мушу сказати, що помічала.

– Які саме?

– Мені, власне, важко точно сказати... Як на мене, він почав говорити багато нісенітниць. Я не могла повірити в половину того, що він казав. І він став часто втрачати терпець, а надто коли розмовляв із містером Персівалем. Не зі мною,

звичайно, бо я ніколи з ним не сперечаюся. Я тільки кажу: «Гаразд, містере Фортеск'ю», хоч які дивні речі він мені говорить – тобто говорив, я хотіла сказати.

– Чи він коли-небудь... е... е... намагався залицятися до вас?

Міс Гросвінор відповіла з очевидним жалем у голосі:

– Ні, ніколи, це я можу сказати вам із цілковитою певністю.

– Я хочу запитати вас ще про одне, міс Гросвінор. Чи мав містер Фортеск'ю звичку носити збіжжя у своїй кишені?

Міс Гросвінор подивилася на нього з невдаваним подивом.

– Збіжжя? У кишені? Ви хочете сказати, для того, щоб годувати голубів або якихось інших птахів?

– Могло бути, що й для цього.

– О, ні, звичайно ж, ніякого збіжжя він не носив. Містер Фортеск'ю? Годувати голубів? О, ні.

– Чи міг він мати сьогодні ячмінь – або жито – у своїй кишені з якоїсь особливої причини? Наприклад, як зразок для якоїсь обладки з торгівлі зерном?

– О, ні. Сьогодні пополудні він чекав промисловців з Азії, які торгують нафтою, з компанії «Ейзіетік Ойл». І ще домовився про зустріч із президентом будівельної компанії «Аттікус Білдинг Сесаєті»... Більше нікого він не чекав.

– Ну, гаразд, – і Ніл закрив тему та відпустив міс Гросвінор помахом руки.

– Чудові в неї ніжки, – сказав констебль Вейт, зітхаючи. – А який нейлон...

– Ніжки мені анітрохи не допоможуть, – сказав інспектор Ніл. – Я залишився з тим, що вже мав. Кишеня, повна жита, – звідки воно там узялося?

Розділ четвертий

Мері Дав зупинилася на сходах і виглянула назовні крізь велике вікно над сходами. До будинку щойно під'їхав автомобіль, і з нього вийшли двоє чоловіків. Вищий із них стояв кілька хвилин, обернувшись спиною до будинку, певно, роздивлявся околицю. Мері Дав замислилася, що то можуть бути за чоловіки. Либонь, інспектор Ніл та один із його підлеглих.

Вона відвернулася від вікна й подивилася на себе в дзеркало на повен людський зріст, що висіло на повороті сходів... Побачила скромну жіночу постать із бездоганно білим комірцем та манжетами на сукні кольору беж. Її темне волосся було розділене на дві половини й зачесане назад двома блискучими хвилями, утворюючи вузол на потилиці. Губна помада, якою вона користувалася, мала світло-рожевий колір.

Загалом Мері Дав була задоволена своїм виглядом. Ледь помітно всміхаючись, вона стала далі спускатися сходами.

Інспектор Ніл, оглядаючи будинок, говорив сам до себе: «Подумати тільки, вони називають його хатиною. „Тисовою хатиною“! Яка манірність притаманна багатіям!» Таку хатину інспектор Ніл назвав би палацом. Він знав, що таке хатина. Він виріс у хатині. Хатині, що стояла біля садиби Гартінгтон-Парк – громіздкої будівлі в неокласичному стилі з двадцятьма дев'ятьма спальнями, яку нині прибрав до рук Національний трест[7 - Організація з охорони історичних пам'яток.]. Та хатина була маленька, приваблива зовні й волога, незатишна та позбавлена будь-яких найпримітивніших санітарних зручностей усередині. На щастя, ті факти батьки інспектора Ніла сприймали як цілком природні й нормальні. Господарі садиби не брали з них плату за проживання, а до їхніх обов'язків входило лише відчиняти та зачиняти браму щоразу, коли виникала така потреба. Вони завжди мали вдосталь кролів, а іноді до їхнього горщика потрапляв і фазан. Місіс Ніл ніколи не знала втіхи користуватися електричною праскою, кухонною електроплитою, шухлядами кухонного буфету, гарячою та холодною водою з-під кранів, і їй ніколи не доводилося вмикати світло простим натисканням пальця на кнопку. Узимку родина Нілів присвічувала собі гасовою лампою, а влітку вони лягали спати раніше, ніж споночіє. Вони були здоровою й щасливою родиною, яка перебувала далеко поза межами свого часу.

Тому, коли інспектор Ніл почув слово «хатина», воно розбудило в ньому спогади про дитинство. Але цей будинок, який претензійно називали «Тисовою хатиною», був насправді одним із палаців, що їх собі будували багатії, а потім називали його «маленьким будиночком у сільській місцевості». Але він також не був у сільській місцевості, бо інспектор Ніл уявляв собі сільську місцевість зовсім інакше. Це була велика й масивна будівля з червоної цегли, що більше витяглася в довжину, аніж угору, з великою кількістю фронтонів та вікон зі свинцевими шибками. Сад був геть штучний – з клумбами для троянд, з альтанками та басейнами – і, виправдовуючи свою назву, мав також чимало підстрижених тисових живоплотів.

Тисів тут цілком вистачило б для кожного, хто захотів би добути сировину для виготовлення таксину. Праворуч, за обплетеною трояндами альтанкою, зберігся клапоть первісної природи – величезне тисове дерево, яке зазвичай ототожнюють із цвинтарями; його широкі віти підтримувалися підпірками – такий собі Мойсей лісового царства. «Це дерево, – подумав інспектор, – стояло тут задовго до того, як почалося вторгнення на природу новоспоруджених будівель із червоної цегли. Воно стояло тут раніше, ніж були розбиті майданчики для гри в гольф, а модні архітектори стали прогулюватися тут із багатими замовниками, розповідаючи їм про переваги тих або тих ділянок для будівництва. А що воно було цінною пам'яткою старовини, то тисове дерево зберегли, зробивши його частиною нового краєвиду, і саме воно, либонь, дало назву збудованій поруч із ним резиденції „Тисова хатина“. І, можливо, саме ягоди з цього дерева...»

Інспектор Ніл урвав свої марні розумування. Треба працювати далі. Він натиснув на кнопку дзвінка.

Двері відразу відчинив чоловік середнього віку, який цілком відповідав тому образу, що склався в уяві інспектора Ніла після розмови з ним по телефону. Чоловік, наділений якоюсь фальшивою вродою, хитрим поглядом і рукою, що ледь помітно тремтіла.

Інспектор Ніл відрекомендувався, відрекомендував свого підлеглого і з приємністю помітив миттєвий зблиск тривоги, що промайнув в очах дворецького... Проте Ніл не надав особливого значення тому зблискові. Вельми сумнівно, щоб він мав якийсь стосунок до смерті Рекса Фортеस्क'ю. То була, либонь, цілком автоматична реакція.

– Місіс Фортеस्क'ю ще не повернулася?

– Ні, сер.

– А містер Персівал Фортеск'ю? А міс Фортеск'ю?

– Ні, сер, не повернулися й вони.

– Тоді, будь ласка, покличте міс Дав. Я хотів би поговорити з нею.

Дворецький злегка обернув голову.

– Ось вона, міс Дав, – спускається сходами.

Інспектор Ніл спрямував свій погляд на міс Дав, яка спокійно спускалася широкими сходами. Цього разу образ, створений його уявою, не відповідав реальності. Підсвідомо слово «економка» він поєднував із жінкою великою й владною, одягненою в чорну сукню і з в'язкою ключів, що дзвеніли десь під фартухом.

Інспектор був не готовий побачити маленьку елегантну постать жінки, що спускалася до нього. М'які, ніжно-голубині відтінки сукні, білий комірець і білі манжети, акуратне хвилясте волосся, слабка витончена усмішка Мони Лізи. Усе це чомусь здавалося трохи нереальним, так, ніби ця молода жінка, не старша за тридцять років, грала якусь роль. «Ні, не роль економки, – подумав він, – а роль Мері Дав». Вона намагалася поводитися так, щоб її вигляд та поведінка відповідали її прізвищу[8 - Англ. dove – голуб, голубка.].

Вона стримано привіталася з ним.

– Інспектор Ніл?

– Так. А це сержант Гей. Містер Фортеск'ю, як я вже повідомив вам по телефону, помер у шпиталі Святого Юди о дванадцятій годині сорок три хвилини. Схоже, сьогодні вранці за сніданком він щось з'їв, і це «щось» стало причиною його смерті. Тому я попрошу вас провести сержанта Гея на кухню, де він зможе з'ясувати, що сьогодні подавалося вам на сніданок.

Її очі на мить зустрілися з його очима, у них промайнув замислений вираз, але потім вона кивнула.

– Звичайно, ми його туди проведемо, – сказала вона й обернулася до дворецького, який стояв поруч, незграбно переминаючись із ноги на ногу. – Крампе, будь ласка, проведіть сержанта Гея на кухню й покажіть йому те, що він захоче побачити.

Двое чоловіків пішли разом. Мері Дав сказала, звертаючись до Ніла:

– Ви, певно, хочете увійти?

Вона провела його в дім і зайшла до кімнати першою. Це було нічим не прикметне приміщення, над яким висіла назва «Кімната для куріння» – обшиті панелями стіни, багаті шпалери, великі набивні крісла, на стінах, як годиться, – гравюри на спортивні теми.

– Будь ласка, сідайте.

Він сів, а Мері Дав сіла навпроти нього. Він звернув увагу на те, що вона обрала собі місце навпроти світла. Незвичайний вибір для жінки. А тим більше незвичайний, якщо жінка хоче щось приховати. Та, можливо, Мері Дав немає чого приховувати.

– Це велика прикрість, – сказала вона, – що всі люди з родини відсутні. Місіс Фортеск'ю може повернутися в будь-яку хвилину. І так само о будь-якій хвилині може з'явитися місіс Вал. Я надіслала телеграми містерові Персівалу Фортеск'ю на кілька адрес.

– Дякую вам, міс Дав.

– Ви кажете, що смерть містера Фортеск'ю, можливо, спричинена чимось таким, що він з'їв за сніданком? Тобто він став жертвою харчового отруєння – це ви маєте на увазі?

– Можливо, – підтвердив він, не відриваючи від неї пильного погляду.

Вона відповіла йому стриманим голосом:

– Це здається малоймовірним. Сьогодні вранці на сніданок подавалися яешня з беконом, кава, грінки та мармелад. На буфеті була також холодна шинка, але її нарізали учора ввечері, і ніхто не скаржився. Не подавали ані риби будь-якого сорту, ані ковбаси – нічого подібного.

– Я бачу, вам точно відомо, що там подавали.

– Природно, адже я замовляю страви. На вечерю учора ввечері...

– Ні, – урвав її інспектор Ніл. – Учорашня вечеря ніяк не могла вплинути на смерть містера Фортеск'ю.

– Я думала, харчове отруєння іноді може подіяти не раніш, як через двадцять чотири години.

– Але не в цьому випадку... Чи можете ви мені точно сказати, що пив і їв містер Фортеск'ю перед тим, як поїхав із дому сьогодні вранці?

– Він випив ранковий чай, який принесли до його кімнати о восьмій годині. Сніданок було подано о дев'ятій годині з чвертю. Містер Фортеск'ю, як я вам уже казала, з'їв яешню з беконом, мармелад і випив каву з грінками.

– Якась каша або пластівці?

– Ні, містер Фортеск'ю ніколи не їсть ані каші, ані пластівців.

– Цукор до кави – колотий чи пісок?

– Колотий. Але містер Фортеск'ю не кидав цукор у свою каву.

– Чи не мав він звички приймати якісь ліки вранці? Солі? Тоніки? Якийсь засіб для покращення травлення?

– Ні, нічого подібного він не приймав.

– Ви також снідали разом із ним?

– Ні. Я ніколи не їм разом із родиною.

– Хто був за сніданком?

– Місіс Фортеск'ю. Міс Фортеск'ю. Місіс Вал Фортеск'ю. Містера Персівала Фортеск'ю, звичайно ж, не було.

– А місіс і міс Фортеск'ю їли те саме за сніданком?

– Місіс Фортеск'ю лише випила каву, помаранчевий сік і з'їла грінку. Місіс Вал і міс Фортеск'ю завжди люблять добре попоїсти за сніданком. Крім яєчні та холодної шинки, вони, певно, з'їли кашу або пластівці. Місіс Вал пила чай, а не каву.

Інспектор Ніл замислився на якусь хвилину. Схоже, що принаймні коло можливостей звузилося. Лише трое людей снідали разом із небіжчиком – його дружина, дочка й невістка. Кожна з них могла скористатися зі сприятливої нагоди й укинути таксин у його філіжанку з кавою. Гіркота кави могла замаскувати гіркий смак таксину. Щоправда, небіжчик випив ранковий чай, а доктор Бернсдорф переконаний, що в чаї смак таксину був би дуже відчутний. Хоч рано-вранці той міг і не помітити, адже вранці чуття ще приспані... Він підняв голову й побачив, що Мері Дав дивиться на нього.

– Ваші запитання про тонік та ліки здаються мені досить дивними, інспекторе, – сказала вона. – Вони дозволяють припустити, що або ліки були неякісні, або щось було до них додане. Безперечно, жоден із цих процесів не можна описати як харчове отруєння.

Ніл подивився на неї пильним поглядом.

– Я не сказав, – і знаю, що не сказав, – ніби містер Фортеск'ю помер від харчового отруєння. Я сказав, він помер від отруєння – просто від отруєння.

Вона повторила тихим голосом:

- Від отруєння...

Вона не здавалася ані приголомшеною, ані наляканою, просто зацікавленою. Її поведінка була такою, як у людини, що набуває новий досвід.

Вона замислилася на хвилину або дві, а тоді зауважила:

- Мені ніколи раніше не доводилося мати справу з отруєнням.

- Нічого приємного в цьому нема, - сухо поінформував її Ніл.

- І справді... Думаю, що нема...

Вона трохи поміркувала, а тоді поглянула на нього з несподіваною усмішкою.

- Я цього не робила, - сказала вона. - Але, гадаю, кожен вам скаже те саме.

- А ви маєте якесь уявлення про те, хто це зробив, міс Дав?

Вона стенула плечима.

- Правду кажучи, він був огидним чоловіком. Це міг зробити хто завгодно.

- Але людей не отруюють за те, що вони «огидні», міс Дав. У такому випадку має бути справді дуже серйозний мотив.

- Так, звичайно.

Вона замислилася.

- Ви не хочете розповісти мені що-небудь про родину, якій ви служите?

Вона підвела погляд і подивилася на нього.

Він навіть трохи здригнувся – таким несподіваним був для нього її холодний і насмішкуватий погляд.

– Сподіваюся, це не офіційний допит? Думаю, що ні, бо інакше ваш сержант був би тут, а він зараз мордує домашню прислугу. Те, що я вам зараз скажу, не стану повторювати в суді, але я не проти розповісти вам про дещо – неофіційно. Так би мовити – без протоколу.

– У такому разі розповідайте, міс Дав. Ми з вами зустрілися віч-на-віч, без свідків, як ви вже, бачу, помітили.

Вона відхилилася назад, похитуючи своєю стрункою ногою і звуживши очі.

– Дозвольте мені відразу сказати, що я не почуваю особливої відданості своїм працедавцям. Я працюю на них, бо вони мені добре платять, і я наполягаю, щоб мені платили добре.

– Я трохи здивований, що ви знайшли собі таку роботу. Мене вразило, що ви з вашим розумом та освітою...

– А ви хотіли б, щоб я – зі своїм розумом та освітою – сиділа сиднем у якійсь конторі? Або переписувала папери в одному з міністерств? Мій любий інспекторе Ніл, тут я знайшла собі роботу, яка мене цілком улаштовує. Люди готові платити що завгодно – що завгодно – тому, хто може звільнити їх від домашнього клопоту. Знаходити й наймати домашню прислугу – неймовірно нудна справа. Треба листуватися з агенціями, публікувати оголошення, розмовляти з людьми, домовлятися про зустрічі і дбати про те, щоб уся домашня робота робилася швидко й гладко, що, безперечно, вимагає тих здібностей, якими більшість цих людей не володіють.

– А якщо ваш персонал, після того як вам пощастило зібрати його, раптом надумає вас покинути? Я чув про такі випадки.

Мері усміхнулася.

– Якщо виникне необхідність, я сама зможу застеляти ліжка, пилососити в кімнатах, готувати їжу й подавати її на стіл, і різниці в обслуговуванні ніхто не

помітить. Звичайно, я намагаюся не рекламувати свої таланти. Це могло б створити для мене проблеми. Та я завжди переконана в тому, що можу затулити будь-яку невеличку прогалину. Але такі прогалини виникають нечасто. Я працюю лише на дуже багатих людей, що готові заплатити будь-яку ціну, аби їм жилося комфортно. Тому і я спроможна платити добре, і знайти кваліфікованих людей мені неважко.

– Таких, як ваш дворецький?

Вона подивилася на нього зацікавленим, оцінливим поглядом.

– З подружжями завжди виникають проблеми. Крамп залишається тут працювати через місіс Крамп, що є однією з найкращих кухарок, яких мені доводилося стрічати. Вона справжній діамант, і я готова піти на будь-які жертви, аби тільки вона залишилася зі мною. Наш містер Фортеск'ю любить добре попоїсти – любив, треба сказати. У цій родині ніхто не стане обмежувати себе в їжі, а грошей у них хоч греблю гати. Масло, яйця, вершки – місіс Крамп може замовляти все, що їй заманеться. Що ж до Крампа, то свою роботу він робить справно – і то гаразд. Срібло в нього завжди начищене до блиску, і за столом він прислуговує непогано. Я тримаю в себе ключі від винного погреба й пильно наглядаю за віскі та джином і за тим, як він виконує свої обов'язки дворецького.

Інспектор Ніл підняв брови.

– Незрівнянна господиня великого дому.

– Я вважаю, що повинна вміти все робити сама. Тоді в мене ніколи не виникатиме така необхідність. Але ви хотіли знати мою думку про цю родину.

– А таки справді хотів. Якщо ви нічого не маєте проти.

– Усі вони – люди вкрай непривабливі. Покійний містер Фортеск'ю був шахраєм, який умів завжди виходити сухим із води. Він дуже любив похвалитися своїми блискучими й сумнівними обладками. Витонченими манерами він не відзначався, був брутальний і нахабний – одне слово, самодур. Місіс Фортеск'ю – Адель – була його другою дружиною, і років на тридцять молодша, ніж він. Він натрапив на неї в Брайтоні. Вона працювала манікюрницею й полювала за великими грошима. Вона дуже гарна – справжній шедевр сексуальної

привабливості, якщо ви розумієте, про що я кажу.

Інспектор Ніл був шокований, але намагався приховати свої почуття. Йому здавалося, що така дівчина, як Мері Дав, не мала б говорити цих речей.

Але молода леді говорила далі, анітрохи не бентежачись:

– Адель одружилася з ним задля грошей, тут сумніватися не доводиться, і його син Персівал та дочка Ілейн мало не сказалися від люті, коли він це утнув. Вони ставляться до неї з відвертою грубістю, але в неї вистачає розуму не перейматися цим і навіть нічого не помічати. Вона знає, що може крутити старим, як їй заманеться. О, прокляття, я знову переплутала час, ніяк не можу звикнути до думки, що він мертвий...

– А тепер послухаймо про сина.

– Про любого Персівала? Про Вала, як називає його дружина. Персівал – це солодкомовний лицемір. Він манірний, лукавий і хитрий. Він боїться батька й завжди дозволяв тому сварити себе, але в нього вистачає розуму, щоб урешті домогтися свого. На відміну від батька, він тремтить над грішми. Економія – одна з його пристрастей. Саме тому він так довго не може знайти собі власний дім. Володіючи тут кількома кімнатами, він заощаджує собі гроші.

– А його дружина?

– Дженніфер – особа лагідна і здається дуже дурною. Але я в цьому не переконана. До свого одруження вона була медсестрою у шпиталі й доглядала Персівала, коли той захворів на запалення легень, довівши свої турботи про нього до романтичного завершення. Старий був дуже розчарований цим шлюбом. Він був снобом і хотів, щоб Персівал знайшов собі те, що він називав «доброю партією», він терпіти не міг бідолашну місіс Вал і ставився до неї з підкресленою зневагою. Думаю, і вона не любить – не любила – його. Її головні інтереси – ходіння по крамницях і кіно; її головна проблема в тому, що чоловік дає – давав – їй мало грошей.

– А що дочка?

- Ілейн? Мені дуже шкода Ілейн. Вона непогана людина. Із тих школярок, що так і не вирости. Вона дуже добре грає у всілякі ігри й приділяє багато уваги дівчаткам-скаутам та іншим подібним речам. Нещодавно в неї був роман з учителем із «сердитих молодих людей»[9 - «Сердиті молоді люди» - повоєнне покоління англійців, що виступало проти лицемірної буржуазної моралі.], але батько з'ясував, що молодик прихильний до комуністичних ідей і з нещадною категоричністю поклав кінець тій романтичній історії.

- А в неї не стало духу чинити йому опір?

- У неї стало. Відступився від неї саме той молодик. Тут знову, я думаю, ішлося про гроші. Ілейн, на жаль, не вельми приваблива, бідолашна дівчина.

- А що ви скажете про другого сина?

- Я ніколи його не бачила. Він гарний і привабливий, - так усі кажуть, - але надто схильний до поганих обгородок. У минулому він мав якусь дрібну історію з підробленим чеком. Живе у Східній Африці.

- І втратив усякі зв'язки з батьком?

- Так. Містер Фортеск'ю не міг залишити його без жодного шилінга, тому зробив молодшим партнером у фірмі, але не спілкувався з ним уже протягом кількох років, і якщо про Ланса хто-небудь згадував, то він мав звичай казати: «Не нагадуйте мені про того пройдисвіта. Він не мій син». А проте...

- Так, міс Дав?

Мері повільно промовила:

- А проте я не здивувалася б, якби старий Фортеск'ю надумав повернути його сюди.

- Що нашттовхнуло вас на цю думку?

- Бо близько місяця тому старий Фортеск'ю мав жахливу сварку з Персівалем - він виявив, що Персівал прокрутив якусь обгородку в нього за спиною, - я не

знаю, що то було, – і його опанувала скажена лють. Персівал перестав бути для нього чудовим хлопцем. А втім, останнім часом він також дуже змінився.

– Містер Фортеск'ю дуже змінився?

– Ні. Я мала на увазі Персівала. Він ходив із таким виразом, ніби щось тривожило його до смерті.

– А тепер розкажіть мені про слуг. Ви вже описали Крампів. Кого ще ви тут маєте?

– Гледіс Мартін – покоївка або офіціантка, як вони тепер люблять себе називати. Вона прибирає в нижніх кімнатах, накриває на стіл, виносить брудний посуд, допомагає Крампу прислужувати під час трапез. Дуже пристойна дівчина, але не вельми розумна. Трохи гугнявить.

Ніл кивнув головою.

– Елен Кертис – прибиральниця. Літня жінка, дуже дратівлива й дуже сердита, але свою справу робить добре і є прибиральницею найвищого класу. Є ще тимчасові помічниці – їх наймають у міру потреби.

– І більше в домі ніхто не живе?

– Живе. Старенька міс Ремсботтом.

– Хто вона така?

– Своячка містера Фортеск'ю, сестра його першої дружини. Його дружина була значно старшою, ніж він, а її сестра значно старша, аніж була вона, отже, їй років сімдесят із великим лишком. Вона має власну кімнату на другому поверсі, сама готує собі їжу й сама себе обслуговує, одна з жінок лише приходить прибирати в неї. Вона досить ексцентрична особа й ніколи не любила свого зятя, але переїхала сюди жити, ще коли її сестра була жива, і залишилася тут, коли та померла. Містер Фортеск'ю ніколи не звертав на неї особливої уваги. Але вона особа з характером, я вам скажу, ця тітонька Ефі.

- І це всі?

- Так, це всі.

- Отже, ми прийшли до вас, міс Дав.

- Ви хочете знати про мене подробиці? Я сирота. Закінчила курси секретарок при коледжі Святого Алфреда. Працювала друкаркою-стенографісткою спочатку в одному місці, потім перейшла у друге, але зрештою вирішила, що така робота не для мене, і розпочала свою нинішню кар'єру. Я працювала у трьох різних родин. Через рік або півтора я стомлююся працювати на одному місці й перебираюся на друге. У «Тисовій хатині» працюю вже понад рік. Я надрукую прізвища та адреси своїх колишніх працедавців і передам їх вашому сержанту, залишивши для себе копії. Це вас задовольнить?

- Цілком, міс Дав. - Ніл помовчав хвилину, споглядаючи у своїй уяві картину, на якій міс Дав підсипає отруту в каву містера Фортеск'ю. Його розум помандрував далі назад, і він побачив, як вона методично збирає тисові ягоди й складає їх у маленький кошик. Глибоко зітхнувши, він повернувся до реальності та в теперішній час.

- А зараз я хотів би побачитися з дівчиною, як там її... Гледіс... а потім із прибиральницею Елен. - Він додав, підводячись на ноги: - До речі, міс Дав, чи ви, бува, не знаєте, навіщо містер Фортеск'ю носив зерно у своїй кишені?

- Зерно? - Вона подивилася на нього поглядом, у якому він прочитав лише невдаваний подив.

- Так, зерно. Це вам щось підказує, міс Дав?

- Анічогісінько.

- Хто готує одяг для містера Фортеск'ю?

- Крамп.

- Зрозуміло. Містер Фортеск'ю і місис Фортеск'ю сплять в одній кімнаті?

– Так. Він, звичайно, мав свою окрему гардеробну та ванну кімнату, вона – також... – Мері подивилася на годинник на зап'ястку. – Думаю, тепер вона повернеться додому дуже скоро.

Інспектор підвівся на ноги. Він сказав дуже люб'язним голосом:

– Ви не скажете мені одну річ, міс Дав? Мені здається дуже дивним, що хоч ми маємо лише три майданчики для гри в гольф у найближчій околиці, а проте досі не вдалося знайти місіс Фортеск'ю на жодному з них?

– Щодо мене, то я нічого особливо дивного в цьому не бачу. Не виключено, що вона й не збиралася грати в гольф.

Голос Мері прозвучав дуже сухо. Інспектор гостро сказав:

– Я був точно поінформований, що вона грає в гольф.

– Вона взяла свої ключки для гольфу й сказала, що збирається грати. Звичайно, поїхала на власному автомобілі.

Він подивився на неї пильним поглядом, намагаючись угадати, що вона має на увазі.

– А з ким вона грає в гольф? Вам це відомо?

– Я думаю, що це, мабуть, містер Вівіан Дюбуа.

Ніл задовольнився короткою відповіддю:

– Зрозуміло.

– Я пришлю до вас Гледіс. Вона, мабуть, налякається до смерті. – Мері на мить замовкла у дверях, а тоді сказала: – Не раджу особливо покладатися на те, що я вам розповіла. Я злостива особа.

Вона вийшла з кімнати. Інспектор Ніл подивився на зачинені двері й замислився. Незалежно від того, керувалася вона злістю чи ні, але те, що вона йому розповіла, наштотувало на багато думок. Якщо Рекс Фортеск'ю був умисне отруєний, – а все свідчило про те, що саме так воно й було, – тоді обстановка в «Тисовій хатині» обіцяла дуже багато. Мотиви, здавалося, покривали тут землю товстим шаром.

Розділ п'ятий

Дівчина, яка увійшла до кімнати з очевидною нехиттю, мала негарне й налякане обличчя і примудрялася здаватися неохайною, хоч і була висока й акуратно вдягнена в гарний однострій бордового кольору.

Вона відразу сказала, подивившись на нього благальними очима:

– Я не зробила нічого поганого, бігме, не зробила. Я нічого про це не знаю.

– От і гаразд, – приязно сказав Ніл.

Тон його голосу злегка змінився. Він звучав веселіше та з більш природною інтонацією. Він хотів, щоб переляканий кролик Гледіс бодай трохи розслабилася.

– Сідайте тут, – провадив він. – Я хочу тільки розпитати вас про сніданок сьогодні вранці.

– Я нічого не зробила.

– Але ж ви подали сніданок, чи не так?

– Так, я його подала.

Навіть це вона визнала неохоче. Вона мала вигляд людини винної й нажаханої, але інспектор Ніл звик розмовляти зі свідками, які мали точно такий вигляд. Він провадив допит із веселою недбалістю, намагаючись розвіяти її страх, ставлячи

такі, наприклад, запитання: «Хто прийшов першим? А хто другим?»

Першою на сніданок прийшла Ілейн Фортеск'ю. Вона увійшла до кімнати саме в ту хвилину, коли Крамп приніс кавник. Місіс Фортеск'ю прийшла відразу за нею, потім з'явилася місіс Вал, а господар прийшов останнім. Вони обслуговували себе самі. Чай і кава стояли на буфеті, там-таки були й гарячі страви, викладені на нагрітих тарілках.

Він мало довідався від неї чогось такого, чого б уже не знав. Їжа й трунки були такими, якими описала їх Мері Дав. Хазяїн, місіс Фортеск'ю та міс Ілейн пили каву, а місіс Вал – чай. Усе відбувалося, як і завжди.

Ніл попросив, щоб вона розповіла про себе, і тут вона відповідала йому з більшою готовністю. Спочатку вона служила в приватних домах, а згодом – у різних кав'ярнях. Потім їй знову захотілося перейти на приватну службу, і вона найнялася до «Тисової хатини» у вересні цього року. Вона працювала тут уже два місяці.

– І вам подобається тут працювати?

– Думаю, тут усе гаразд. – Вона додала: – Тут не доводиться так багато стояти на ногах, але хотілося б мати більше свободи...

– Розкажіть мені про одяг містера Фортеск'ю – про його костюми. Хто за ними стежив? Чистив і таке інше.

Гледіс невдоволено скривилася.

– Цю роботу було доручено містерові Крампу. Але половину її доводилося виконувати мені.

– Хто чистив і прасував костюм містера Фортеск'ю сьогодні?

– Я не пам'ятаю, який костюм він одягнув. У нього їх багато.

– Ви коли-небудь знаходили зерно в кишені якогось із його костюмів?

- Зерно? - Вона здавалася розгубленою.

- Жито, якщо бути точним.

- Жито? Ви говорите про хліб, чи не так? Такий чорний-пречорний хліб - він має жахливий смак, так мені завжди здавалося.

- Цей хліб випікають із жита. А жито - це збіжжя, зерно. Його знайшли в кишені піджака вашого хазяїна.

- У кишені його піджака?

- Так. Ви знаєте, як воно туди потрапило?

- Боюся, що ні. Я ніколи нічого подібного не бачила.

Він більше нічого не зміг із неї витиснути. Протягом хвилини або двох він міркував, чи не знає вона більше про цю справу, аніж хоче йому розповісти. Вона, безперечно, здавалася розгубленою й намагалася захищатися. Але загалом він пояснював таку її поведінку природним страхом перед поліцією.

Коли він нарешті відпустив її, вона запитала:

- А що, він і справді мертвий?

- Так, він мертвий.

- Він помер цілком несподівано, чи не так? Коли з офісу телефонували, то сказали, що з ним стався напад чи щось таке.

- Так, це був напад або щось таке.

Гледіс сказала:

- Одна моя знайома дівчина мала напади. Це з нею завжди траплялося несподівано й дуже мене лякало.

Цей спогад, здавалося, допоміг їй розслабитися на якусь мить і перестати боятися.

Інспектор Ніл пройшов на кухню.

Там його чекала не вельми приязна зустріч. Жінка з могутніми формами й червоним обличчям, озброєна качалкою, погрозово ступила йому назустріч.

– Теж мені поліція, – сказала вона. – Приходити сюди й казати мені таку нісенітницю. Мовляв, я наготувала чогось такого, що хазяїн отруївся. Усе, що я послала до ідальні, було таким, яким воно й має бути. Я подам на вас у суд, поліція ви чи не поліція. У цьому домі ніколи не подавали на стіл поганої їжі.

Інспектору Нілу знадобилося чимало часу, щоб заспокоїти ображену у своїх найкращих почуттях велику майстриню кулінарного ремесла. Сержант Гей, усміхаючись, виглянув із комори, й інспектор Ніл зрозумів, що той уже прийняв свою частку від розгніваної місіс Крамп.

Сцена завершилася телефонним дзвінком.

Ніл вийшов у хол і побачив, що Мері Дав підняла слухавку. Вона записувала в блокнот якесь повідомлення. Подивившись через плече, вона сказала:

– Це телеграма.

По завершенні дзвінка вона поклала слухавку й подала блокнот, у якому записала те, що почула, інспекторові. Телеграма надійшла з Парижа й була такого змісту:

«Фортеск'ю Тисова хатина Бейдон-Гіт Саррей. На жаль, твій лист затримався. Буду завтра до чаю. Сподіваюся з'їсти смажену телятину на обід. Ланс».

Інспектор Ніл підняв брови.

– Отже, блудного сина викликали додому, – сказав він.

Розділ шостий

Десь у ті хвилини, коли Рекс Фортеस्क'ю допивав свою останню філіжанку чаю, Ланс Фортеस्क'ю та його дружина сиділи під деревами на Єлісейських полях і дивилися на людей, що їх проминали.

– Це дуже легко сказати: «Опиши його», – Пет. Я не майстер описувати людей. Що тобі хочеться знати? Мій тато – старий пройдисвіт, якщо хочеш знати. Але ж ти нічого проти цього не маєш? Ти мусила звикнути до таких людей, більш або менш.

– О, так, – сказала Пет. – Я, як ти кажеш, акліматизувалася.

Вона спробувала приглушити певну безнадію, що пролунала в її голосі. «Можливо, – подумала вона, – весь світ складається з пройдисвітів – чи просто їй не щастить зустрічати людей порядних?»

Вона була високою дівчиною з довгими ногами, не вельми вродливою, але її любов до життя та добре серце надавали їй особливого шарму. Вона вміла рухатися з витонченою елегантністю, а довге брунатне волосся, яке блищало на сонці, робило її чарівною й привабливою. Вона скидалася на струнку молоду кобилу шляхетної крові – можливо, до цього спричинилося її тривале спілкування з кіньми.

Вона дуже добре знала, яке шахрайство процвітає у світі кінських перегонів, а тепер, схоже, їй доведеться познайомитися і з шахрайством у світі фінансів. Хоч попри всі ці міркування скидалося, що її свекор, з яким вона досі не зустрічалася, був у тому, що стосується закону, стовпом порядності. Усі ці люди, які вихвалялися тим, що «прокрутили оборудку», були однакові – в юридичному розумінні вони завжди примудрялися перебувати в рамках закону. А проте їй здавалося, що Ланс, якого вона кохала і який одного разу переступив межу в дні своєї молодості, є набагато чеснішим, аніж усі ті практики успішного махлювання у світі фінансів.

– Я не хочу сказати, – пояснив Ланс, – що він шахрай, він далекий від цього. Але зірвати куш він уміє.

– Іноді, – сказала Пет, – мені здається, я ненавиджу людей, які зривають куш. – Але ти його любиш, – додала вона.

Це було ствердження, а не запитання.

Ланс замислився на хвилину, а тоді промовив здивованим голосом:

– А ти знаєш, кохана, схоже, я й справді його люблю.

Пет засміялася. Він обернув голову й подивився на неї. Його очі звузилися. Яка ж вона мила! Він кохав її. Він не помилився, пожертвувавши задля неї всіма вигодами життя.

– Ти знаєш, у якомусь розумінні це пекло – повернутися назад до міського життя. О п'ятій вісімнадцять ти вже вдома. Таке життя не для мене. Я почувуюся набагато краще серед вигнанців і банкрутів. Але, мабуть, треба колись кинути якір. А якщо я триматиму у своїй руці твою руку, то цей процес може навіть принести мені втіху. І якщо старий вирішив помиритися, то було б гріх не скористатися цим. Мушу признатися, я був дуже здивований, коли одержав його листа... Подумати тільки, Персівал утратив його довіру. Персівал, ідеальний хлопчик. Але мушу признатися, Персі був завжди лукавим. Лукавим і хитрим.

– Я не думаю, – сказала Патрисія Фортеск'ю, – щоб твій брат Персівал сподобався мені.

– Не примушуй мене налаштовувати тебе проти нього. Персі і я ніколи не ладнали між собою – більш мені немає чого сказати. Я розтринькував свої кишенькові гроші, він їх складав. Я мав друзів цікавих, але з поганою репутацією, Персі налагоджував те, що він називав «корисними контактами». Ми були протилежними полюсами. Я завжди вважав його телепнем, а він, знаєш, іноді мені здавалося, що він ненавидить мене. Не знаю, за що саме...

– Мені здається, я розумію, чому він тебе ненавидів.

– Справді розумієш, моя люба? Ти така розумниця. Ти знаєш, я не раз думав, – це досить таки фантастичне припущення, – але...

– Але що? Закінчуй свою думку.

– Я не раз думав, а чи не Персівал улаштував мені ту халепу з підробленим чеком – ти знаєш, саме за це старий потував мене з дому й проклинав себе за те, що раніше виділив мені частку у фірмі й тому не міг позбавити мене спадщини. Бо дивна річ була в тому, що я ніколи не підробляв того чека, хоч ніхто, звичайно, не хотів мені вірити, після того як я взяв гроші з каси й поставив їх на коня. Я тоді був абсолютно переконаний у тому, що мій кінь виграє і гроші я поверну, до того ж у якомусь розумінні то були мої власні гроші. Але до тієї історії з чеком я не мав ані найменшого стосунку. Я не знаю, чому мені спала безглузда думка, що все це підлаштував Персівал, але я досі так вважаю.

– А яку він мав би з того користь? Адже чек був сплачений на твій рахунок.

– Я знаю. Тому мое припущення не має сенсу, чи не так?

Пет рвучко обернулася до нього.

– Ти думаєш, він зробив це для того, щоб тебе вигнали з фірми?

– Така думка в мене була. Хоч це дуже негарно – плекати таку підозру. Тому забудь про неї. Мені цікаво, що скаже друзяка Персі, коли побачить, що блудний син повернувся. Ті його безбарвні, кольору вареного агрусу очі, либонь, вискочать з очниць.

– А він знає, що ти повертаєшся?

– Я не здивуюся, якщо він не має про це найменшого уявлення. Наш старий, якщо хочеш знати, має досить дивне почуття гумору.

– Але що утнув твій брат для того, щоб так розгнівати батька?

– Саме це мені й хотілося б знати. Щось довело старого до нестями. Інакше він би не надсилав мені таких листів.

- А коли ти одержав від нього першого листа?

- Десь чотири чи п'ять місяців тому. То був лист із досить ухильним змістом, але не випадало сумніватися, що він простягав мені маслинову гілку миру. «Твій старший брат багато в чому не виправдав моїх сподівань». «Схоже, ти віддав данину гріхам своєї молодості й порозумнішав та постатечнів». «Я можу пообіцяти тобі, що у плані фінансів у тебе все буде гаразд». «Я буду радий привітати тебе і твою дружину». Ти знаєш, любя, я думаю, що мое одруження з тобою зіграло неабияку роль у тому, що настрої мого батька перемилися. Старого вразило, що я зміг узяти собі дружину з класу, який стоїть вище, ніж наш.

Пет засміялася.

- Тобто з аристократичного непотребу?

Він усміхнувся.

- Саме так. Але непотріб та аристократія – це все ж таки речі різні. Ти маєш подивитися на дружину Персівала. Вона спроможна тільки сказати: «Подайте мені консерви» – або розповісти про те, як на пошті їй приліпили марку на листа, ото й усе.

Пет не засміялася. Вона подумала про жінок із родини Ланса, з якими їй доведеться спілкуватися. Цю сторону питання Ланс до уваги, либонь, не взяв.

- А твоя сестра? – запитала вона.

- Ілейн? О, з нею все гаразд. Вона була ще дівчиськом, коли я покинув дім. У неї було чимало захоплень, та, можливо, тепер вона подорослішала. До всього ставиться надзвичайно серйозно.

Пет була не в захваті від такої характеристики. Вона сказала:

- Вона не надіслала тобі жодного листа – відтоді як ти поїхав?

– Я не залишив адреси. Але все одно вона мені не написала б. Ми не вельми дружна родина.

– Схоже, що ні.

Він скинув на неї швидким поглядом.

– Що, злякалася? Моя родина тобі не надто сподобалася? Але не бійся. Ми з ними жити не будемо, та й спілкуватимемося нечасто. Ми десь купимо собі невеликий будиночок. Ти матимеш коней, собак – усе, чого зажадаєш.

– Але щодня о п'ятій вісімнадцять ти будеш удома?

– Так, буду. Щодня до міста й назад, у строгому костюмі. Але ти не турбуйся, моя кохана, – чудових куточків природи вистачає й навколо Лондона. До того ж я відчуваю, як у мені прокидається смак до фінансових справ. Зрештою, це в мене в крові, передалося від обох сторін родини.

– Ти не дуже пам'ятаєш свою матір, чи не так?

– Вона завжди здавалася мені неймовірно старою. Вона й була стара, звичайно. Ілейн вона народила майже в п'ятдесят років. Вона носила безліч якихось брязкалець, мала звичай лежати на канапі й читати мені історії про рицарів і дам, які мене неймовірно нудили. «Королівські ідилії» Теннісона. Певно, я її любив... Вона була якоюсь дуже безбарвною. Я це розумію, коли озираюся назад.

– Схоже, ти ніколи нікого особливо не любив, – сказала Пет із несхваленням у голосі.

Ланс схопив і стиснув її за лікоть.

– Я люблю тебе, – сказав він.

Розділ сьомий

Інспектор Ніл ще тримав телеграму в руці, коли почув, як до парадних дверей під'їхав автомобіль і зупинився, заскрипівши гальмами.

– Це, певно, повернулася місіс Фортеск'ю, – сказала Мері Дав.

Інспектор Ніл рушив у напрямку до парадних дверей. Куточком ока він побачив, як Мері Дав непомітно відступила на задній план і зникла. Було очевидно: вона не має бажання брати участь у наступній сцені. Вельми прикметний приклад такту й проникливості, але не менш прикметний приклад цілковитої відсутності цікавості.

«Більшість жінок, – як подумав інспектор Ніл, – воліли б залишитися...»

Коли він підійшов до парадних дверей, то побачив, що дворецький Крамп наближається від задньої частини холу. Отже, він також почув шарудіння автомобільних коліс.

То була двомісна спортивна машина «ролс-бентлі». З неї вийшли двоє людей і попрямували до входу в дім. Коли вони підійшли до дверей, двері відчинилися. Адель Фортеск'ю втупилася здивованим поглядом в інспектора Ніла.

Він відразу зрозумів, що перед ним дуже вродлива жінка, і також зрозумів, наскільки влучною характеристикою наділила її Мері Дав, яка в той час його шокувала. Адель Фортеск'ю була надзвичайно сексуально привабливою. Фігурою й типом вона скидалася на біляву міс Гросвінор, але тоді як міс Гросвінор була яскраво чарівною зовні й глибоко респектабельною всередині, то чарівність Адель Фортеск'ю сяяла і зовні, й усередині. Її сексуальна привабливість була очевидною, а не витонченою й прихованою. Вона ніби повідомляла, звертаючись до кожного чоловіка: «Ось я перед тобою. Я – жінка». Вона говорила, рухалася й дихала сексом, але при всьому тому її очі дивилися гострим, оцінливим поглядом. «Адель Фортеск'ю, – подумав він, – любить чоловіків – але гроші вона любить ще більше».

Інспектор Ніл перекинув погляд до чоловіка, який ішов за нею й ніс її ключки для гри в гольф. Він знав цей тип дуже добре – тип, який спеціалізувався на молодих дружинах багатих і літніх чоловіків. Містер Вівіан Дюбуа, якщо це був він, відзначався тією сильною чоловічістю, яка насправді ніякою чоловічістю не була. Він був чоловіком, який «розуміє» жінок.

– Місіс Фортеск'ю?

– Так. – Вона подивилася на нього чарівним поглядом своїх синіх очей. – Але я не знаю, з ким...

– Я інспектор Ніл. Боюся, у мене для вас погані новини.

– Ви маєте на увазі пограбування? Чи щось у такому роді?

– Ні, нічого в такому роді. Ідеться про вашого чоловіка. Він тяжко захворів сьогодні вранці.

– Рекс? Захворів?

– Ми намагалися сконтактуватися з вами з половини на дванадцятую сьогоднішнього дня.

– Де він тепер? У лікарні?

– Його забрали до шпиталю Святого Юди. Боюся, вам треба приготуватися до найгіршого.

– Ви ж не хочете сказати мені, що він... помер?

Вона трохи нахилилася вперед і схопила його за руку. Почуваючи себе так, ніби він грає якусь дуже серйозну роль на театральній сцені, інспектор підтримав її й повів у хол. Крамп, готовий прийти на допомогу, крутився поруч.

– Треба дати їй бренді, – сказав він.

– Ти маєш рацію, Крампе, – підтримав його басовитий голос містера Дюбуа. – Принеси бренді. – А звертаючись до інспектора, він сказав: – Сюди.

Він відчинив двері ліворуч. Процесія увійшла туди: інспектор, Адель Фортеск'ю, Вівіан Дюбуа і Крамп із карафою та двома келихами.

Адель Фортеск'ю опустилася в м'яке крісло, затуливши долонею очі. Вона взяла келих, який подав їй інспектор, трохи відпила з нього й відсунула його вбік.

– Я не хочу цього питва, – сказала вона. – Я почуваюся цілком нормально. Але скажіть мені, щ з ним сталося? Либонь, напад? Бідолашний Рекс.

– То був не напад, місіс Фортеск'ю.

– Ви назвалися інспектором? – це запитання пролунало з уст Дюбуа.

Ніл обернувся до нього.

– Так, я інспектор поліції, – пояснив він люб'язним тоном, – інспектор Ніл із відділу кримінальних розслідувань.

Він помітив, як у темних очах співрозмовника з'явився вираз тривоги. Містерові Дюбуа зовсім не хотілося побачити перед собою інспектора з відділу кримінальних розслідувань. І навіть дуже не хотілося.

– Що сталося? – запитав він. – Якась лиха пригода?

Цілком неусвідомлено він поточився трохи назад, до дверей. Інспектор Ніл помітив його рух.

– Боюся, доведеться провести розслідування, – сказав він, звертаючись до місіс Фортеск'ю.

– Розслідування? Ви маєте на увазі – що ви маєте на увазі?

– Боюся, це для вас велика прикрість, місіс Фортеск'ю, – його слова прозвучали співчутливо, але з твердою переконаністю. – Але ми повинні якнайшвидше точно з'ясувати, що містер Фортеск'ю їв і пив перед тим, як вирушив на службу сьогодні вранці.

– Ви хочете сказати, він міг бути отруений?

– Так, схоже, що був.

– Я в це не вірю. Ви, певно, маєте на увазі харчове отруєння?

Її голос упав на півоктави на останніх словах. Із непроникним обличчям, але й досі люб'язним голосом інспектор Ніл сказав:

– Даруйте, мем. А ви думали, що я мав на увазі?

Вона пустила повз вуха його запитання й покvapно сказала:

– Але ми до цього непричетні, ніхто з нас.

– А ви можете говорити за всіх членів родини?

– Ні, звичайно... За всіх не можу...

Дюбуа сказав, демонстративно подивившись на свого годинника:

– Я мушу бігти, Адель. Мені страшенно шкода. З тобою буде все гаразд, чи не так? Я хочу сказати, що з тобою будуть дівчата й маленька Дав, і ти не будеш самотня...

– Ой, Вівіане, благаю тебе, не втікай.

То був майже благальний зойк, але він подіяв на Вівіана зовсім не так, як хотіла Адель. Він прискорив його втечу.

– Мені страшенно прикро, моя люба. Але в мене надзвичайно важлива ділова зустріч. До речі, інспекторе, я зупинився в готелі «Дормі Гаус». Якщо я вам... е... е... знадоблюся для чогось.

Інспектор Ніл кивнув головою. Він не мав бажання затримувати містера Дюбуа. Але для нього не було таємницею, чому містер Дюбуа так швидко втікає. Містер Дюбуа не хотів зайвих неприємностей на свою голову.

Адель Фортеск'ю сказала в намаганні якось виплутатися із ситуації:

- Це такий шок, коли ти повертаєшся додому й знаходиш у себе поліцію.

- Я вас розумію. Але й ви зрозумійте, що треба було діяти швидко, аби здобути необхідні зразки їжі, кави, чаю та всього іншого.

- Чаю та кави? Але ж вони не отруйні! Можливо, це той жахливий бекон, який ми іноді їмо. Іноді він буває таким, що їсти його неможливо.

- Ми все з'ясуємо, місіс Фортеск'ю. Не турбуйтеся. Ви собі не уявляєте, які іноді бувають казуси. Одного разу ми мали справу, пов'язану з харчовим отруєнням. Виявилось, що листя наперстянки долили в приправу замість хрону.

- Ви гадаєте, щось подібне могло статися й тут?

- Ми це знатимемо краще після розтину тіла, місіс Фортеск'ю.

- Чого, чого, ви сказали? А... розтину...

Вона затремтіла.

Інспектор провадив:

- У вас росте багато тисів навколо будинку, чи не так, мем? Чи не могли, я подумав, ягоди або листя тису потрапити до якоїсь страви?

Він дивився на неї пильним поглядом. Вона витріщилася на нього широко розплющеними очима.

- Тисові ягоди? А хіба вони отруйні?

Її подив здався інспекторові надто здивованим і надто невинним.

- Відомо, що деякі діти їх їли, і результати були тяжкими.

Адель обхопила голову долонями.

– Я не спроможна більше про це говорити. Я вже вам не потрібна, інспекторе? Мені треба піти й лягти. Я не можу далі витримати. Містер Персівал Фортеск'ю все залагодить... а я не можу... я не можу... несправедливо чогось вимагати від мене.

– Ми сконтактуємося з містером Персівалом, як тільки зможемо. На жаль, він тепер у від'їзді десь у Північній Англії.

– О, я забула.

– Залишається тільки одне, місіс Фортеск'ю. У кишені вашого чоловіка була жменя зерна. Ви можете якось мені пояснити, навіщо він насипав собі в кишеню зерно?

Вона похитала головою. Вигляд у неї був геть приголомшений.

– Може, хтось насипав його туди, бажаючи пожартувати?

– Я не бачу, щоб у цьому був якийсь жарт.

Інспектор Ніл також не бачив. Він сказав:

– Я не стану турбувати вас далі, місіс Фортеск'ю. Покликати до вас покоївку? Або міс Дав?

– Що ви сказали?

Її запитання прозвучало якось абстрактно. Він хотів би знати, що вона тепер думає.

Вона понишпорила у своїй сумочці й дістала звідти хусточку. Голос її тремтів.

– Як це жахливо, – промовила вона, спотикаючись на кожному слові. – Я лише тепер починаю щось розуміти. Досі я була в цілковитому заціпенінні. Сердешний

Рекс. Мій любий сердешний Рекс.

Вона захлипала, проливаючи сльози, що здавалися майже цілком природними.

Інспектор Ніл дивився на неї кілька хвилин із шанобливістю в погляді.

– Це сталося дуже несподівано, я розумію, – сказав він. – Я пришлю когось до вас.

Він попрямував до дверей, відчинив їх і вийшов із кімнати. На мить затримався, перш ніж озирнутися назад.

Адель Фортеск'ю досі притискала до очей хусточку. Ріжки хусточки звисали вниз, але не затуляли повністю рот. На її устах грала слабка, майже непомітна посмішка.

Розділ восьмий

I

– Я зробив усе, що міг, сер, – так почав свій рапорт сержант Гей. – Узяв трохи мармеладу, шматок бекону. Трохи чаю, кави та цукру, не знаю, чи їх варто було брати. Заварку, звичайно, вже викинуто, але тут варто відзначити одну річ. Чимало кави залишилося, і вони перенесли її до зали слуг на легкий сніданок об одинадцятій годині – це, думаю, важливо.

– Так, це важливо. Показує, що якщо він ковтнув отруту в каві, то її було долито в його особисту чашку.

– Кимось із тих, хто був присутній. Я намагався також обережно з'ясувати щодо тисових ягід або листя – нічого подібного в домі не бачили. Також ніхто нічого не знає про жито в його кишені... Це здається ім якоюсь нісенітницею. Мені теж це здається нісенітницею. Не схоже, щоб він належав до тих диваків, які схильні

істи все, що завгодно, аби тільки воно було сире, не приготоване на вогні. Чоловік моєї сестри полюбляє істи такий непотріб. Сиру моркву, сирий горох, сиру ріпу. Але навіть він не їсть сирого зерна. Бо якби він його їв, воно почало б проростати в його животі і там би творилося казна-що.

Задзвонив телефон, і на кивок від інспектора сержант Гей помчав відповідати на дзвінок. Пішовши слідом за ним, інспектор Ніл виявив, що телефонують з управління поліції. Зв'язок із містером Персівалом Фортеск'ю нарешті налагоджено, і він негайно повертається до Лондона.

Коли інспектор поклав слухавку, біля парадних дверей зупинився автомобіль. Крамп пішов до дверей і відчинив їх. Жінка, що там стояла, мала повні руки пакунків. Крамп забрав їх у неї.

– Дякую, Крампе. Будь ласка, заплати за таксі. Я хочу зараз випити чаю. Місіс Фортеск'ю або міс Ілейн уже вдома?

Дворецький завагався, поглянувши назад через плече.

– У нас погані новини, мем, – сказав він. – Про хазяїна.

– Про містера Фортеск'ю?

Ніл вийшов наперед. Крамп сказав:

– Це місіс Персівал, сер.

– Що таке? Що сталося? Нещасний випадок?

Інспектор окинув її поглядом, перш ніж відповісти. Місіс Персівал Фортеск'ю була повна жінка з невдоволено скривленим ротом. Її вік можна було оцінити десь тридцятьма роками. В її запитаннях звучала відверта цікавість. В інспектора промайнула думка, що вона, либонь, дуже знуджена.

– Мені прикро вам це повідомити, але сьогодні вранці містера Фортеск'ю забрали до шпиталю Святого Юди в тяжкому стані, і незабаром по тому він помер.

– Помер? Ви хочете сказати, він уже мертвий? – Новина була навіть сенсаційнішою, аніж вона сподівалася почути. – Господи, яка несподіванка! Мій чоловік поїхав. Ви повинні сконтактуватися з ним. Він десь на півночі. Я думаю, у конторі вони знають, де саме він перебуває нині. Він повинен зробити все, що слід. Події завжди відбуваються не тоді, коли їм слід відбуватися, чи не так?

Вона на мить замовкла, обмірковуючи те, що їй повідомили.

– Багато залежить від того, – сказала вона, – де вони захочуть робити похорон. Певно, тут. А може, у Лондоні?

– Це має вирішувати родина.

– Звичайно. Я тільки подумала про це.

Уперше вона звернула увагу на чоловіка, який розмовляв із нею.

– Ви з тих, котрі працюють у його фірмі? – запитала вона. – Ви ж не лікар, чи не так?

– Я офіцер поліції. Смерть містера Фортеск'ю була надто раптовою, а тому...

Вона урвала його.

– Ви хочете сказати, його вбили?

Уперше це слово було промовлене. Ніл пильно подивився на її розпашіле від запитань обличчя.

Кінець ознакомительного фрагмента.

notes

Примітки

1

Телефонний номер, за яким у Великій Британії викликають поліцію, швидку допомогу та пожежну команду. (Тут і далі – примітки перекладача.)

2

Гросвінор – назва майдану в центрі Лондона.

3

Алкалоїд – органічна речовина рослинного походження, наділена отруйними або наркотичними властивостями.

4

Папська родина XV ст., члени якої часто використовували отруту, щоб поквитатися з ворогами.

5

Англійці їдять ланч десь у середині дня, а обідають увечері.

6

Чай в англійських родинах традиційно подають о п'ятій годині дня, тоді як обід буває не раніше сьомої-восьмої години вечора.

7

Організація з охорони історичних пам'яток.

8

Англ. dove – голуб, голубка.

9

«Сердиті молоді люди» – повоєнне покоління англійців, що виступало проти лицемірної буржуазної моралі.

Купить: https://telnovel.com/ru/kr-st_a-ata/kishenya-povna-zhita

Текст предоставлен ООО «ИТ»

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию: [Купить](#)